

ВІДГУК

рецензента, доктора мистецтвознавства, професора,
проректора з навчальної роботи НМАУ ім. П. І. Чайковського
Віктора Олексійовича Бондарчука

на дисертаційну роботу

Тонкошкури Олега Сергійовича

**«Український оперний театр доби Незалежності:
академічний та експериментальний виміри»**

науковий керівник —

Савчук Ігор Борисович, доктор мистецтвознавства, професор,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»,
галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Актуальність теми дисертації. Подане до рецензії дисертаційне дослідження О. С. Тонкошкури присвячене комплексному аналізу розвитку українського оперного театру в період незалежності України (1991–2025) у двох взаємопов'язаних аспектах – академічному (традиційному) та експериментальному (новаторському). Актуальність теми обумовлена кардинальними змінами в культурно-мистецькому просторі України після здобуття незалежності. З 1991 року національній культурі відкрилися нові можливості для самовираження, самоствердження та інтеграції у світовий мистецький простір.

Український оперний театр доби Незалежності поєднав діяльність традиційних академічних оперних інституцій (національних театрів опери та балету), які зберігають класичну спадщину, та появу новаторських проєктів і творчих пошуків, що руйнують усталені канони жанру. За понад три десятиліття сформувалися унікальні явища, зокрема незалежні оперні формації (Open Opera Ukraine, Nova Opera, Opera Aperta), експерименти з цифровими технологіями в просторі академічного театру — усе це істотно розширило естетичні горизонти українського оперного мистецтва. Проте, дотепер не існувало цілісних наукових студій, які б охопили весь спектр зазначених процесів. Недостатній рівень опрацювання зазначеної проблематики в українському мистецтвознавстві, а також нагальна потреба в концептуалізації напрямів розвитку оперного театру України в сучасних глобалізованих умовах буття зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Тема роботи відповідає пріоритетам державної політики у галузі культури, серед яких: збереження і розвиток національного мистецтва, осмислення його історичних трансформацій у період незалежності, підтримка інноваційних художніх практик. Таким чином, дослідження є своєчасним і актуальним, оскільки заповнює суттєву лакуну в науковому висвітленні новітньої історії національного оперного мистецтва та відповідає потребам практики розвитку оперної сцени в Україні.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Дисертація базується на розлогій джерельній базі (бібліографія налічує 320 найменувань) та методологічно виваженому підході, що забезпечило обґрунтованість отриманих наукових результатів. Автором застосовано комплекс сучасних наукових методів і міждисциплінарних підходів (філософського, культурологічного, музикознавчого, театрознавчого) для багатоаспектного аналізу опери як синтетичного жанру. Ця багатовекторна методологічна стратегія є виправданою і плідною з точки зору отриманих результатів. Додамо, що в праці введено до наукового обігу нові фактичні та концептуальні матеріали. Зокрема, всебічно проаналізовано і доповнено поняття «експериментальної оперної сценічності» для характеристики нових режисерських, драматургічних і сценографічних пошуків сучасної опери. Автор всебічно обґрунтовує цей експериментальний компонент оперної творчості як каталізатора оновлення оперної традиції та систематизує основні інноваційні напрями оперного мистецтва XXI століття (цифровізація сценографії, мінімалістичні та постмодерністські форми оперної дії, інтеграція перформансу та нефольклорні впливи тощо). Отримані результати відзначаються високою достовірністю: вони належним чином підкріплені аналізом широкого кола джерел.

Наукова новизна дослідження є безсумнівною. Вперше комплексно проаналізовано еволюцію оперного театру незалежної України протягом 1991–2025 років, розкрито взаємозв'язок між академічною (традиційною) складовою та експериментальними тенденціями оперного жанру, визначено етапи й характерні особливості цього процесу. Вперше Оперну студію НМАУ ім. П. І. Чайковського розглянуто в контексті сучасного оперного простору

України, з'ясовано її роль як академічного осередку оперної творчості, що поєднує освітню функцію з функцією молодіжного експериментального театрального майданчика з відповідною апробацією режисерських рішень. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації є логічними, взаємопов'язаними та достатньо аргументованими.

Тема дисертації була затверджена на засіданні Вченої ради Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського; структура і зміст роботи цілком відповідають затвердженій темі та поставленим завданням. З огляду на викладене вище, поставлене в дисертаційній роботі наукове завдання – здійснити всебічний мистецтвознавчий аналіз українського оперного театру доби Незалежності в академічному та експериментальному вимірах – виконано повністю, здобувач у повній мірі оволодів методологією наукової діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та дотримання принципів академічної доброчесності. За своїм змістом дисертаційна робота О. С. Тонкошкури цілком відповідає вимогам, що висувуються до наукових праць здобувачів ступеня доктора філософії відповідно до п. 5, п. 6 і п. 7 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності. Ознайомлення зі звітом подібності (перевірки дисертації на текстові збіги) дозволяє зробити висновок, що дослідження О. С. Тонкошкури є результатом самостійної наукової роботи здобувача і не містить елементів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації. Використані в дисертації ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідні джерела, запозичення коректно оформлені; ознак недоброчесних практик (неправомірних текстових запозичень чи алгоритмічно генерованих фрагментів) не виявлено. Отже, зміст роботи повністю відповідає критеріям академічної доброчесності.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертаційна робота написана українською мовою, стиль викладення – науковий, ясний і відповідний фаховому рівню дослідження. Текст позбавлений відхилень у публіцистичність чи надмірну образність; виклад є логічним, послідовним, без необґрунтованих повторів чи суперечностей. Термінологія використана коректно і послідовно: автор упевнено оперує поняттями музикознавства, культурології, театрознавства згідно з усталеними дефініціями цих галузей. Матеріал у розділах подано структуровано – від загального теоретичного підґрунтя до конкретного аналізу мистецьких явищ і кейсів, що забезпечує переконливість викладу для фахового сприйняття. Мова роботи відредагована грамотно; трапляються лише поодинокі незначні огріхи (скоріш технічного характеру), які не впливають на загальну якість тексту. Окремо відзначу, що дисертацію оформлено відповідно до чинних вимог МОН України (Наказ МОН № 40 від 12.01.2017).

Оцінка структури дисертації. Структура роботи чітка і добре продумана, всі розділи логічно пов'язані між собою та підпорядковані досягненню поставленої мети. Дисертація складається з анотацій (українською та англійською мовами), списку публікацій здобувача, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел з 320 найменувань та додатків. Повний обсяг дисертації становить 295 сторінок, з них основний текст займає 231 сторінку (відповідно до вимог). У *Вступі* автор обґрунтовує вибір теми, визначає мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, розкриває наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, подає відомості про апробацію результатів та структуру дисертації.

Розділ 1 *«Теоретико-методологічні засади дослідження оперного театру як художнього феномена»* присвячений методологічним та історико-теоретичним основам дослідження. У цьому розділі здійснено огляд і критичний аналіз наукової літератури (українських і зарубіжних праць з історії та теорії опери, оперної режисури, оперних інституцій тощо), кристалізовано понятійний апарат дослідження. Дисертант окреслює міждисциплінарні підходи до вивчення опери як синтетичного жанру (філософський, культурологічний, музикознавчий, театрознавчий), визначає онтологічні та історико-стильові

параметри оперного жанру, зіставляючи академічний та експериментальний виміри його розвитку. Значну увагу приділено сценографії оперного мистецтва: розглянуто історичну спадщину української оперної сценографії та сучасні трансформації в цій сфері.

Розділ 2 «*Експериментальні виміри сучасного українського музичного театру*» містить три підрозділи і присвячений безпосередньому аналізу новаторських тенденцій в оперному жанрі початку XXI століття. *Підрозділ 2.1* охоплює проблему оновлення оперної сцени у цифрову добу: дисертант досліджує вплив цифрових технологій на оперну виставу (зокрема, використання мультимедіа, відео-арту, світлових та звукових інновацій у постановках), виявляючи, як технологічна модернізація збагачує виражальні можливості опери. У *підрозділі 2.2* розглянуто українську оперу XXI століття в парадигмі сценічної трансформації: автор аналізує нові формати оперної дії, що поєднують традиційні та інноваційні риси (наприклад, камерні опери, інтерактивні перформанси, міжжанрові експерименти), а також досліджує зміни в репертуарній політиці й художніх стратегіях оперних театрів України в контексті суспільно-культурних змін. *Підрозділ 2.3* присвячено формації «Nova Opera» як простору оперних експериментів: детально простежено історію становлення колективу, проаналізовано його найважливіші проєкти та новаторські ідеї (синтез жанрів, використання електронної музики, імпровізації, актуальної тематики тощо), окреслено значення «Nova Opera» для радикального оновлення оперного жанру в Україні. В цілому, *Розділ 2* демонструє, що на початку XXI століття український оперний театр увійшов у фазу інтенсивних творчих експериментів, зумовлених глибинними культурними та технологічними трансформаціями. Співіснування класичних оперних інституцій і незалежних проєктів сприяє розширенню жанрових меж опери, залученню нової аудиторії та підвищенню конкурентоспроможності національного оперного мистецтва на світовій сцені.

Розділ 3 «*Оперна культура XXI століття в Україні: сценічні інновації, освітні моделі, міжнародний досвід*» зосереджений на академічному секторі оперного мистецтва та його комунікації зі світовим контекстом. У *підрозділі 3.1* ґрунтовно висвітлено поняття *оперної сценічності XXI століття*, оха-

рактизовано нові можливості в оперній режисурі, драматургії та сценографії. Дисертант показує, як сучасні режисерські підходи та міждисциплінарні проєкти актуалізують оперу, надаючи їй інтелектуальної глибини і соціального резонансу. *Підрозділ 3.2* присвячений Оперній студії НМАУ ім. П. І. Чайковського як унікальному явищу сучасного молодіжного музичного театру. Автор висвітлює роль цієї оперної формації як академічного осередку, що поєднує підготовку молодих оперних співаків і режисерів із професійною творчою діяльністю. Зазначено, що Оперна студія НМАУ ім. П. І. Чайковського одночасно виконує освітню функцію (навчальну платформу для студентів) та функцію творчої лабораторії, де плекаються оперні традиції і апробуються нові художні ідеї. У *підрозділі 3.3* проаналізовано культурно-мистецькі комунікації оперного театру на прикладі діяльності оперних студій України. Тут дисертант узагальнює досвід оперних студій при провідних музичних академіях країни (Київ, Харків, Львів, Одеса, Дніпро) як платформ, що формують оперний дискурс, підтримують живу тяглість оперної творчості та популяризують оперу серед молоді і широкої громадськості. Показано, що через кроскультурні ініціативи, вистави та концерти студентських оперних студій формується діалог культур, що сприяє утвердженню українського оперного мистецтва як невід'ємної частини загальноєвропейського культурного дискурсу. У *підрозділі 3.4* автор окреслює глобальні ініціативи у розвитку європейського оперного мистецтва. Задля цього автор системно окреслює широкий спектр міжнародних грантових програм, аналізує фестивальну активність, а також діяльність професійних оперних асоціацій у контексті міжінституційних взаємовпливів та моделей міжнародної співпраці. Завдяки цій системі культурних обмінів відбувається взаємозбагачення національного та світового оперного досвіду, що не лише збагачує репертуарні горизонти музичного театру, а й утверджує українську оперну школу як повноправного учасника глобального мистецького діалогу.

Висновки дисертації узагальнюють результати трьох розділів і підтверджують виконання всіх поставлених завдань. У них чітко сформульовано головні здобутки роботи, акцентовано на оригінальних наукових положеннях та практичних рекомендаціях.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи. Основні наукові результати дисертації відображено у чотирьох одноосібних публікаціях здобувача, опублікованих у фахових наукових виданнях України відповідно до чинних вимог Міністерства освіти і науки України щодо публікацій за тематикою дисертаційних досліджень. Зміст зазначених статей повною мірою репрезентує ключові положення, висновки та наукову новизну роботи, що засвідчує особистий внесок автора у розроблення досліджуваної проблематики. У публікаціях дотримано принципи академічної доброчесності. Результати дисертації також апробовано на семи всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях. За матеріалами виступів опубліковано двоє тез доповідей.

Недоліки, зауваження, дискусійні питання до дисертаційної роботи. Дисертаційна робота О. С. Тонкошкури виконана на високому науковому рівні, а виявлені недоліки мають переважно дискусійний характер.

По-перше, модифіковане автором поняття «експериментальної оперної сценічності» викликає інтерес і заслуговує підтримки, але потребує подальшої теоретичної рефлексії. Було б корисно чіткіше визначити методологічні межі цього поняття та його співвідношення з суміжними термінами (наприклад, з постмодерністським чи інтерактивним театром, мультидисциплінарністю тощо). По-друге, в дисертації окреслено етапи розвитку українського оперного театру доби Незалежності, проте варто було б детальніше аргументувати періодизацію та критерії виокремлення цих етапів. Додаткове обґрунтування, чому саме виділено певні хронологічні межі або поворотні моменти (скажімо, початок 1990-х, 2000-х, 2010-х рр.), підсилює б наукову обґрунтованість висновків. По-третє, імпонує аналіз діяльності формації «Nova Opera», однак було би цікаво почути думку автора щодо інших новаторських проєктів і колективів, які діяли в українському музичному театрі останніх десятиліть. Чи існують, на думку дисертанта, інші порівнювані з «Nova Opera» осередки оперних експериментів, і якщо так, то чим зумовлений вибір саме цього колективу для глибинного аналізу? По-четверте, у роботі підкреслено важливість збереження національної ідентичності в опері в умовах глобалізації; при цьому хотілося б більш детально дізнатися, як сучасні українські

оперні постановки інтерпретують національну тематику або українську музичну спадщину в новаторських формах.

Зазначені зауваження не є принциповими і жодним чином не применшують цінності проведеного дослідження. Вважаю, що їх можна розглядати як напрямки для подальших наукових пошуків автора. Навпаки, постановка таких питань свідчить про актуальність обраної теми і спонукає до продовження досліджень у майбутньому.

Поставимо низку запитань, що покликані уточнити окремі аспекти роботи і надати дисертанту можливість глибше розкрити результати своїх досліджень у форматі наукової дискусії.

1. Які етапи розвитку українського оперного театру доби Незалежності Ви виокремили в своєму дослідженні? На основі яких критеріїв здійснювалась така періодизація і які ключові особливості характерні для кожного з визначених етапів (наприклад, 1990-ті, 2000-ні, 2010-ті роки)?

2. Оперна студія НМАУ ім. Чайковського поєднує освітню і творчу функції. Чи не створює така подвійна роль певної напруги між навчальними завданнями та художніми пошуками? Наведіть приклади, як Оперній студії вдається успішно інтегрувати підготовку молодих співаків/режисерів із постановкою інноваційних вистав. Які показники свідчать про ефективність цієї моделі (наприклад, участь випускників студії у професійних проектах, премії, відгуки критиків)?

3. У Вашій роботі розглянуто міжнародні зв'язки та проекти (Opera Europa тощо) в контексті розвитку української опери. Які перспективи та виклики, на вашу думку, супроводжують інтеграцію українського оперного мистецтва у світовий культурний простір? Як глобальна співпраця може вплинути на збереження національної самобутності української опери та на підвищення її конкурентоспроможності?

Висновок про дисертаційну роботу. Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії О. С. Тонкошкури виконана на високому науковому рівні, містить нові науково обґрунтовані результати, не порушує принципів академічної доброчесності та є завершеним самостійним дослідженням. Сукупність теоретичних та практичних результатів, представлених

у дисертації, розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 02 «Культура і мистецтво» (спеціальність 025 «Музичне мистецтво»). Дисертаційна робота за актуальністю, теоретичною новизною і практичною цінністю повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, визначеним у п. 29 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а також вимогам п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради...», затвердженого Постановою КМ України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувач Олег Сергійович Тонкошкура заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво».

Рецензент:

доктор мистецтвознавства, професор,
проректор з навчальної роботи
НМАУ ім. П. І. Чайковського

В. О. Бондарчук

